

SOSYAL KURUMLARDA DİN HİZMETLERİ VE SOSYAL ZEKÂ İLİŐKİSİ

Remziye EGE*

Öz

Bu makale sosyal zekâ çerçevesinde din hizmetleri uygulamalarının yeniden düşütülmesi konusunda bir farkındalık oluşturmayı hedeflemektedir. İlahiyat alanındaki mesleki uygulamalara odaklanarak bu uygulamalar içinde sosyal zekânın yeri tartışılmıştır. Bu bağlamda, makalede önce sosyal zekânın ne olduğu sorusu İyi Yürekli Samaryalı Meseli (Luka 10:25-37) ile ilgili bir araştırma özelinde ele alınmakta, daha sonra ise sosyal zekânın din hizmetleri uygulamaları alanındaki etkisi değerlendirilmektedir. Makalenin son bölümünde sosyal zekâyı geliştirme yolunda bazı öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kavramlar: Din Hizmetleri Uygulamaları, Sosyal Zekâ, İlahiyat Eğitimi, İyi Yürekli Samaryalı Meseli

Abstract

Religious Services in Social Institutions and Social Intelligence

This article aims to reconsider the practicum in religious services in the framework of the social intelligence. Focusing mainly on the professional practicum in the theological fields, I discuss briefly the place of the social intelligence. In this context, this study primarily examines the character of the social intelligence with a special reference to the article on the Parable of Good Samaritan (Luke 10:25-37). It, then, analyzes the influence of the social intelligence in the theological education. And finally this article presents some proposals on the subject matter of improvement of the social intelligence.

Key words: Religious Services, Social Intelligence, Theological Education, Parable of Good Samaritan

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. remziyeeg@gmail.com

Giriş

Sosyal zekâ kavramını ilahiyat eğitimi ile ilişkilendirmek, Sosyal Kurumlarda Din Hizmetleri dersini okuturken keşfettiğim bir şeydi. Bu dersin teorisini oluştururken, sosyal kurumlarda din hizmetlerini yürütenlerin sosyal zekâ becerilerine sahip olmaları gerekliliği ile ilgili bir ön kabulden yola çıkmıştım. Zaman içerisinde yürüttüğüm tüm uygulamalı derslerde ön kabulümü destekleyen bir tecrübe birikimim oldu. İlahiyat öğrencileri huzurevleri, sevgi evleri, hastaneler gibi çeşitli uygulama alanlarına gözlemci olarak katılıyorlar, zaman zaman olumsuz izlenimlerle dönebiliyorlardı. Kendileri de alan eğitimlerinde gayet başarılı iken, uygulamalarla baş başa kaldıklarında öğrendiklerini pratiğe aktarma yönünde sıkıntılar çekiyorlardı. Teoriyle pratiği bir arada yürüttüğümüz dersler vasıtasıyla beraberce fark ettiğimiz şey, mesleki bilginin yanı sıra mesleki becerilerin de gelişimine yönelik bir farkındalığın eksikliği idi. Bununla ilgili olarak çalışılması gereken pek çok mesele vardı. Ben bu meselelerden yalnızca bir beceri alanı olarak gördüğüm sosyal zekâyı ilahiyat eğitimi destekleyen yönüyle ele almak istedim. Bir başka deyişle, bu makaleyi, sosyal zekâ teorisinin kavramlarını ilahiyat alanı içerisindeki çağrışımlarıyla yeniden düşünmek üzere yazdım. Böylece kendini burada gören her ilahiyatçı hem buradan bir şey alabilsin, hem de kendini buraya katabilsin istedim. Bu çerçevede öncelikle sosyal zekânın ne olduğunu ele aldım. Daha sonra din hizmetleri uygulamalarını dikkate alarak ilahiyat eğitimi alan öğrenciler üzerindeki etkisini tartıştım. Son olarak sosyal zekâyı geliştirme yolunda bazı öneriler sundum.

1. Sosyal Zekâ Nedir?

Sosyal zekânın ne olduğunu açıklamadan önce, zekâ hakkındaki önceki görüşleri etkileyen *Çoklu Zekâ Kuramından* söz etmek gerekir. Howard Gardner, *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences* (Gardner 1983) isimli kitabında ve daha sonra yayınlanan pek çok makale ve söyleşisinde, artık yeteneklerle ilgili bakış açısının genişlemesi gerektiğini anlatmıştır. Ona göre yetenek olarak da adlandırılabilirler değişik türlerde çeşitli zekâlar vardır. İnsanlar sözel ve sayısal zekâyı içeren IQdan başka pek çok zekâ çeşidine sahiptirler. Uzamsal zekâ, kinestetik zekâ, müzikal zekâ, kişisel zekâ, kişilerarası zekâ (sosyal zekâ) bunlardan birkaçıdır. Çoklu zekâ kuramının anahtar deyimini *çoklu (multiple)* kelimesidir. Bu çokluluk, bireyin yetenekleri ve po-

tansiyeli açısından zengin bir tablo sunmaktadır. Aslolan öğrenme ortamlarının bu çoklu zekâ türlerine göre düzenlenerek bireylerin gelişimine gereken katkıyı sağlayabilmektir.

Gardner'ın sosyal zekâ tanımının temelinde insanları anlamak yer almaktadır: Onları harekete geçiren şeyleri bilmek, nasıl çalıştıklarını, nasıl işbirliği yaptıklarını bilmek birer sosyal zekâ belirtisidir. Ona göre başarılı satıcılar, politikacılar, öğretmenler, klinik doktorlar ve dinî liderler büyük ihtimalle yüksek düzeyde sosyal zekâyâ sahiptirler. (Gardner 1983: 9) Bu zekâyâ sahip olanlar, ötekinin ruh halini, mizacını, güdülerini, arzularını anlayıp ona uygun tepkiler verebilirler. Bu zekâ, grupları organize edebilme, tartışarak çözüm bulma, kişisel bağlantı kurma ve sosyal analiz gibi becerileri ortaya çıkarır. (Gardner vd. 1989: 8)

Bu makalede Daniel Goleman'ın *Sosyal Zekâ* (Goleman 2007)adlı eserinde belirlediği sosyal zekâ çerçevesi esas alınmıştır. Özellikle sosyal beceri unsurlarından *ilgiyi* ele alırken atıfta bulunduğu *İyi Yürekli Samaryalı Meseli* (Luka 10: 25-37) ile ilgili gerçekleştirilmiş bir araştırmanın (Darley vd. 1973) bulguları, sosyal zekâyı ilahiyat eğitimi bağlamında yeniden düşünmeye sevk etmesi bakımından tercih edilmiştir.

Goleman'a göre sosyal zekâ, geniş bir sosyal beceriler yelpazesidir. İki kategoride incelenebilecek bir takım unsurlardan oluşmaktadır: Birincisi, sosyal farkındalık; başkaları hakkında duyulan sezgi. İkincisi, sosyal beceri; bu farkındalıkla ne yapıldığı. Aşağıda bu iki unsur içerikleri açıklanmak üzere sırasıyla ele alınmıştır.

Sosyal Farkındalık

Sosyal farkındalık, başkalarının hislerini paylaşmak, dikkatle dinlemek, doğru anlamak gibi karmaşık sosyal durumları kavramayı işaret eder. Aşağıdaki unsurlardan oluşur: (Goleman 2007: 108)

Temel empati: başkalarının hislerini paylaşmak, sözsüz duygusal işaretleri okumak.

Uyum: pür dikkat dinlemek, bir kişiye uyum sağlamak.

Empatik isabet: başka birinin düşüncelerini, hislerini ve niyetlerini doğru anlamak.

Sosyal biliş: sosyal dünyanın nasıl işlediğini bilmek.

Yukarıda belirtilen sosyal farkındalık becerileri birbirleriyle etkileşim içerisindedir. Her biri diğerine destek olur ve kişilerarası farkındalığın oluşmasını güçlendirir. Bu farkındalık da tüm biçimleriyle, sosyal zekânın ikinci parçası olan sosyal becerinin temelini oluşturur.

Temel Empati

Temel empati, duyguları okumaya dayalı bir beceridir. Sözsüz iletişimde yer alan unsurların önemli bir bölümü duyguları açığa çıkararak belli bir iletişimin ve etkileşimin gerçekleşmesini sağlar. Duygular, bireyleri ele verir. Ses tonu veya mimiklerle ortaya çıkan duygular, söylemek istenilen şeyi açığa çıkarır. Temel empatinin ilk adımı açığa çıkan bu işaretleri anlamaya yöneliktir. Bu işaretleri okumakta herkes aynı derecede duyarlı değildir. Kişiden kişiye değişen ve geliştirilebilen duyarlılık durumunun bireyler için ne ifade ettiğini ve nasıl ortaya çıkarıldığını gösteren çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırma sonuçlarına göre duyarlılığı ölçen çeşitli testlere tabi tutulan kişilerden başarılı olanların, işyerlerinde ve sosyal hayatlarında daha başarılı ve daha sevilen insanlar oldukları ortaya konulmuştur. (Goleman 2007: 110)

Temel empatiden söz ederken, empati kavramının ne anlama geldiğini ifade etmek gerekir. Empati, günlük kullanımda çok sık duyulan popüler bir kavramdır. “Komşun hakkında hüküm vermeden önce iki ay onun makosenleriyle yürü” veya “bir başkasının kabahati hakkında konuşmadan önce daima kendi makoseninin içine bak” (<http://www.atasozleri.gen.tr/kizilderili-atasozleri/18.06.2013>) şeklinde bir Kızılderili atasözü ile günlük hayata girmiştir. Esasen dünyada *the golden rule* (<http://www.unification.net/ws/theme015.htm> 14.06.2013) olarak bilinen “kendin için istediğini başkaları için de istemek/kendin için istemediğini başkaları için de istememek”¹ olarak açıklanabilecek evrensel söylemin empatiyi çağrıştırdığını söylemek mümkündür. Çünkü empatide başka birinin iç dünyasını gerçekten anlamak söz konusudur. Bu da duyguların paylaşılmasını gerektirir. Son yıllarda yapılan araştırmalar

1 Bu konuda Hz. Peygamber’in şu hadislerini de hatırlamak gerekir: “Hiçbiriniz kendiniz için istediğini mümin kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olmaz.” (Buhârî, “K. İmân”, 7); “Kanaatkâr ol, o zaman insanların (Allah’a) en çok şükreden olursun. Kendin için istediğin şeyi insanlar için de iste, o zaman mümin olursun.” (İbn Mâce, “K. Zuhd”, 24).

empatinin biyolojik kökenlerini ortaya koymuştur. Beyin araştırmaları *ayna nöronlarının* (<http://www.biltek.tubitak.gov.tr/gelisim/psikoloji/biyopsiko.htm> 18.06.2013) karşıdaki kişinin duygularını fark etme ve aynı tepkileri verme konusunda nasıl davrandığını açıklamaktadır. Ayna sinir hücreleri (ayna nöronlar), duyguların fark edilmesini ve bulaşmasını sağlayan sistemlerdir: yüz yüze iletişimde birinin kaygı ve panik dolu veya mutlu ve mütebessim yüz mimikleri, ötekine aynen iletilir ve onun mimikleri de karşıdakine göre ayarlanır. Bunu fark etmek için bebeklerle ufak bir test yapılabilir: bebeklerin mimikleri istemsiz bir şekilde kendilerine yönelen kişilerle aynı olmaktadır; gülen bir yüz onları da güldürmekte, asık bir yüz onların da yüzlerini asmalarına yol açmaktadır. Ayna sinir hücreleri, empatik olmanın yollarını açarlar; böylece birinin acı çektiğini görmek sizin de canınızı acıtır, birinin mutluluğu sizi de mutlu eder. Bu empatinin öteki kişinin duygularını sanki kendi bedenimizin içinde yaşıyormuş gibi olduğumuzu ifade ettiğine işarettir. Günümüz psikolojisinde, empati sözcüğü üç ayrı anlamda kullanılmaktadır: (Goleman 2007: 76)

1. Öteki kişinin hislerini bilmek.
2. Kişinin hissettiği şeyi hissetmek.
3. Ötekinin sıkıntısına şefkatle karşılık vermek.

Buradan, empatinin bilmek, hissetmek ve harekete geçmek üzere çok yönlü bir etkileşimi ifade ettiğini kabul edebiliriz.

Uyum

Uyum ötekini anlamaya çalışmak ile belirlenen bir sosyal farkındalık unsurudur. En belirgin özelliği etkin bir şekilde dinlemektir. Etkin bir şekilde derinden dinlemek doğal bir yetenek gibi gözükse de öyle değildir. Dinlemek geliştirilebilir bir beceridir. İletişimin en önemli becerilerinden biri olan dinlemek, birini gerçekten ve etkin bir şekilde dinlemekten, ona laf yetiştirmeye çalışmaya kadar geniş bir yelpazeye sahiptir. Dinleme becerisi, birtakım ilke ve yöntemlere göre daha etkili bir şekilde kullanılabilir. Bu sebeple öncelikle dinlemenin ne olduğunu, nasıl gerçekleştiğini ve nasıl gerçeğe erişirse sosyal farkındalığa en uygun bir biçimde hizmet edebileceğini bilmek gerekir. Bu durumda etkin bir dinleme için çalışılmalı ve gelişim sağlanmalıdır.² Etkin dinleme olmaksızın uyum sağlama gerçeğe erişemez. Doğru bir iletişimin

2 Dinleme konusu ayrıca makalenin öneriler kısmında ele alınmuştur.

gerçekleşmediği bir yerde uyumun oluşması söz konusu olamaz. Dinlemeye zaman ayırmak gerekir. Dinlemeye zaman ayrılırsa geçmiş ve gelecek arasında bir köprü oluşabilir. Aksi halde sözün nereden geldiği ve nereye gideceği kestirilemez. Dolayısıyla uyum süreci gerçekleşemez.

Uyum yetisinin bir başka özelliği, sohbeti doğru yönlendirebilmek adına her iki tarafın da ihtiyaçlarını gözetmek, hislerini ve tepkilerini takip etmektir. Bu durumda ötekine bilinçli olarak daha fazla dikkat göstermek ve odaklanmak gerekir.

Empatik İsbet

Empatik isbet, yukarıda ele alınan temel empati yetisine ek olarak bir başkasının dile getirilmemiş düşünce ve hislerini çıkarsamaya yönelik bir anlayış yeteneğidir. Ötekini daha doğru okuma becerisini anlatır. Karşıdakinin asıl niyetini bilinçli bir farkındalıkla fark etmeye denir. Bu beceriye ulaşmanın yolu temel insan davranışlarını teorik olarak bilmenin yanı sıra çokça gözlem yapmak ve her bir insan tekinin teorilerin ötesinde davranabileceğini baştan kabullenmekten geçer. Zira insan ve davranışı söz konusu olduğunda, pratikten üretilen teorilerin gelişime ne kadar açık oldukları anlaşılır. Bu yüzden empatik isbet becerisinin gelişimi için ucu açık bir insanı okuma ve anlama faaliyetine ihtiyaç vardır.

Sosyal Biliş

Sosyal biliş, yukarıda ele alınan tüm unsurların bileşiminden oluşur. Sosyal dünyanın işleyişi bilgisidir. Sosyal bir varlık olarak insanın sosyal bir ortamda nasıl davranacağını kestirmesine işaret eder. Bir bakıma sosyal işaretleri çözme becerisi de denebilir. Muhtemel problemler karşısında en iyi bilgiyi toplama ve en uygun çözüm yollarını araştırmaya dayalıdır. Olan biten sosyal olaylardan anlam çıkarmaya yarar.

Sosyal Beceri

Sosyal beceri, sosyal farkındalığa dayanır. Bir başka deyişle, sosyal zekânın giriş aşaması sosyal farkındalık ise bu farkındalıkla ne yapılacağı sosyal becerinin içeriğinde bulunur. Başka birinin hissettiklerini anlamak, paylaşmak ile başlayan sosyal farkındalığı, etkileşime dönüştürmenin yolu sosyal becerileri kazanmak ve işe koşmakla mümkündür. Sosyal beceri, şu unsurları içerir: (Goleman 2007: 108)

Eşzamanlılık: sözsüz düzeyde pürüzsüz etkileşim.

Benlik sunumu: Kendini etkili biçimde tanıtmak.”

Nüfuz: sosyal etkileşimlerin sonucunu etkilemek.

İlgi: başkalarının ihtiyaçlarını önemseyip, uygun biçimde davranmak.

Yukarıda belirtilen sosyal beceri unsurları da birbirleriyle etkileşim içerisindedir. Söz konusu unsurlar ayrıntılı olarak şu şekilde açıklanabilir:

Eşzamanlılık

Eşzamanlılık, sosyal becerinin temelidir. Sözsüz ipuçlarını anında okumayı ve düşünmeye gerek kalmadan harekete geçmeyi gerektirir. Böylece iletişime geçen bireyler arasında bir ahenk kurulur. Bu ahengnin kurulmasını ve devamlılığını sağlayan tüm süreçler eşzamanlılık içerir.

Bu yetenekten yoksun olanlar sosyal akışın dışında kalırlar. Böylece kendilerini uyum sağlayamadıkları bir sürecin içinde dışlanmış hissederek. Bu durum onlarda sosyal körlüğe yol açar. Sosyal körler, sosyal ortamlarda uyumsuz davranışlar sergileyebilirler.

Eşzamanlılık becerisi yoksunluğu yalnızca öğrenme yetersizliğinden kaynaklanıyorsa, uygun programlarla yeterli öğrenmeler sağlanabilir. Aslında doğal bir şekilde uyum sağlamak duygusal ahenk yaratır. Ancak bu konuda eğitime muhtaç olanların bu doğallığı bilinçli bir davranışa dönüştürmeleri için bolca alıştırmaya yapmaya ihtiyaçları vardır.

Benlik Sunumu

İnsanlar her zaman başkaları tarafından nasıl algılandıkları, nasıl değerlendirildikleri ve başkaları üzerinde bıraktıkları izlenimler ile yakından ilgilirlirler. Çoğu zaman da davranışlarını bu izlenimlerin olumlu yönde olması için düzenlerler. Onların bu kontrollü davranma biçimleri benlik sunumu kavramı ile açıklanabilir. Bu bakımdan, benlik sunumunu, kişinin başkaları tarafından nasıl algılandığını kontrol etme süreci olarak ifade etmek mümkündür.(Bacanlı 1997) Genel olarak bakıldığında, temel amacı belirli bir durumda belirli bir kimliği yansıtmak olarak gözükmektedir. Olduğu gibi görünmek mi, olması gerektiği gibi davranmak mı gibi sorular benlik sunumu araştırmalarında yer almıştır.

Toplumdaki bireylerin benlik sunumları çok farklı bir yelpazeye sahiptir. Örneğin bazı bireylerin doğal bir biçimde *karizma* olarak benlik sunumunu gerçekleştirdikleri görülür. Karizmanın yaydığı duygulara kapılmak çok kolaydır. Karizmatik olan bireylerin sergiledikleri duygular daha kolay bir biçimde bulaşır. Karizmanın en önemli özelliklerinden birisi, hislerini açıkça belli etmektir. Bu durum herkes için aynı derecede kolay olmayabilir; ancak üzerinde çalışılabilir. Bir diğer özellik dışa dönüklüktür. Sanki değişmez karakter yapısı gibi görünen bu özellik de belli farkındalıklarla ve yeterli alıştırmalarla edinilebilir bir özelliktir. Duyguların açıkça ifade edilmesini ve dışadönüklüğü “denetleme ve gizleme” yeteneği ise bazen benlik sunumunun anahtarı olarak görülür. İşte bu noktada yukarıdaki benlik sunumu tanımlamaları içerisinde yer alan *kontrol* mekanizması ön plana çıkmaktadır.

Benlik sunumunun, çeşitli benlik durumlarıyla da ilgisi olduğu düşünülmektedir. Kişiliğin çeşitli yönlerini ortaya çıkaran her bir benlik durumunda öyle ya da böyle davranan insanların benlik sunumları onların nasıl bireyler olduklarını ortaya koyar. Örneğin, ana-baba benlik durumu, kişiliğin, insanlara nasıl davranmaları gerektiğine dair yönergeler veren tarafını ortaya çıkarırken, çocuk benlik durumu, kişiliğin, eğitilmemiş yanlarına işaret eder. Yetişkin benlik durumu ise kişiliğin akılcı yanını temsil ederek, yukarıdaki her iki benlik durumu arasında uzlaştırıcı bir konumdadır. “Ruh sağlığı yerinde olan bir kişi, üç benlik durumunu yerine ve zamanına göre kullanır ve yetişkin benlik durumundan, diğer iki benlik durumunu uzlaştırmada ve koordine etmede yararlanır.” (Dökmen 2012: 85)

Nüfuz

Nüfuz, ötekinin duygularını incitmeden, kendi duygularını sakince yöneterek dikkatlice yaklaşmaktır. İçinden geldiği gibi tepki vermek yerine profesyonelce davranmayı gerektirir. Tepkiyi ayarlamamanın zor olduğu bir gerçektir. Tepki vermek, tepkisel davranmak çoğu zaman duygu-düşünme-davranış sıralamasında düşünmeyi atlamakla gerçekleşir. Nüfuzda, duygularla/duygusalca hareket etmektense, duyguları denetleyerek ve yöneterek yani düşünme basamağını atlamadan hareket etmek söz konusudur. Burada özdenetimin, empatiyle ve sosyal bilişle birleştirilmesi halinde tepkilerin ayarlanabileceğini bilmek gerekir. Yapıcı bir nüfuz sahibi olmak için bireyin kendisini zekice ifade etmesi gerekir. Kendilerini zekice ifade eden kişiler daha özgüvenli bulunur, daha çok sevilir ve genelde iyi bir izlenim bırakırlar.

İlgi

İlgi, yakınlık duyma, önceleme, dikkat etme, umursama eğilimidir. Bu durumda ilgi duymak empatiyi çağırırsa da empatiye ilave olarak davranışa geçmeyi ifade ettiği söylenebilir. Bir başka deyişle, başkalarına sadece ilgi duymak her zaman yeterli değildir; etkili eylem de gerekir. Örneğin, bireylerin şefkat gösterme kapasitesini ele alalım. Hemen herkes belli bir şefkat gösterme kapasitesine sahip olabilir. Ancak bu kapasiteye sahip olmak her zaman şefkatli davranılacağını göstermez. Şefkat gösterme kapasitesi yüksek olan ilgili kişilerin, olmayanlara oranla eyleme geçme ihtimalleri artar. Bazen kendilerini rahatlatmak için, bazen de gerçekten özgeci³ bir şekilde insanlara yardım ederler. Hangi şekilde olursa olsun, ilgileri onları harekete geçirdiğine göre sosyal zekânın ilgi becerisini gerçekleştirmiş olurlar. Diğer yandan, bu beceri *mış* gibi yapılamayacak bir beceridir. “Manipülatif insanlar sosyal zekânın diğer yeteneklerinde ustalaşabilseler de, bu konuda başarısız olurlar.” (Goleman 2007: 125)

Goleman ilgi becerisini bu makalenin yazılmasında önemli rol oynayan bir araştırmayla ilişkilendirmiştir. Bu araştırma 1973 yılında Princeton İlahiyat Seminerinde ders alan öğrenciler üzerinde uygulanmıştır.

Princeton İlahiyat Semineri'nde bir akşamüstü, kırk öğrenci not alacakları kısa bir deneme vaazı vermek için bekliyordu. Öğrencilerin yarısına İncil'den rasgele konular verilmişti. Diğer yarısınaysa, (İncil'in Luka Kitabı'ndan) sözde daha “dindar” kişilerin ilgilenmediği yaralı bir adama durup yardım eden İyi Yürekli Samaryalı meseli verilmişti. On beş dakikada bir, seminer öğrencilerinden biri vaazını vereceği başka bir binaya geçmek üzere arkadaşlarından ayrılıyordu. Hiçbiri özgecilik üzerine bir deneye katıldığını bilmiyordu. Öbür binaya giden yol üzerindeki bir kapı eşiğinde yere yığılmış, bariz bir acıyla inleyen bir adama rastlıyorlardı. Kırk öğrenciden yirmi dördü, adamın acıklı inlemelerine aldırmandan geçip gitti. İyi Yürekli Samaryalı meselinden çıkarılabilecek dersler üzerine kafa yoran öğrencilerden durup yardım edenlerin oranı da, öteki gruptakilerden farklı değildi. Seminer öğrencileri için zaman önemliydi. Vaaza geç kaldıklarını düşünen on öğrenciden sadece biri durdu; yete-

3 Bu konuda bkz. Keishin Inaba – Kate Loewenthal, “Din ve Özgecilik”, çev. Remziye Ege, *Din Sosyolojisi: Çağdaş Gelişmeler*, ed. Peter B. Clarke, çev. ed. İhsan Çapcıoğlu, Ankara: İmge Kitabevi, 2012, ss. 425-446.

rince zamanları olduğunu düşünen diğer on kişiden ise altısı yardım elini uzattı.

Luka İncili'nde geçen ve testin dayandığı mesel şöyledir:

İyi Yürekli Samiriyeli:

Bir Kutsal Yasa Uzmanı İsa'yı sınamak amacıyla gelip şöyle dedi: Öğretmenim, sonsuz yaşamı miras almak için ne yapmalıyım?

İsa ona, “Kutsal Yasa’da ne yazılmıştır?” diye sordu. “Orada ne okusun?”

Adam şöyle karşılık verdi: “Tanrın olan Rab’bi bütün yüreğinle, bütün canınla, bütün gücünle ve bütün aklınla sev. Komşunu da kendin gibi sev.”

İsa ona, “Doğru cevap verdin” dedi. “Bunu yap ve yaşayacaksın.”

Oysa adam kendini haklı çıkarmak isteyerek İsa’ya, “Peki komşum kim?” dedi.

İsa şöyle cevap verdi: “Adamın biri Kudüs’ten Eriha’ya inerken haydutların eline düşmüş. Onu soyup dövmüşler ve yarı ölü bırakıp gitmişler. Bir rastlantı olarak o yoldan bir kâhin geçiyormuş. Adamı görünce yolun öbür tarafından geçip gitmiş. Bir Levili de o yere varıp adamı görünce aynı şekilde geçip gitmiş. O yoldan geçen bir Samiriyeli ise adamın bulunduğu yere gelip onu görünce, yüreği sızlamış. Adamın yanına gitmiş, yaralarının üzerine yağla şarap dökerek onları sarmış. Sonra adamı kendi hayvanına bindirip bir hana götürmüş ve onunla ilgilenmiş. Ertesi gün iki dinar çıkararak hancıya vermiş. ‘Ona iyi bak’ demiş, ‘bundan fazla ne harcarsan, dönüşümde sana öderim.’

“Sence bu üç kişiden hangisi haydutlar arasına düşen adama komşu gibi davranmış?”

Yasa Uzmanı, “Ona acıyıp yardım eden” dedi.

İsa ona: “Git sen de öyle yap” dedi. (Luka 10: 25-37)

Söz konusu araştırmayı yapanlar aslında yardım davranışının doğasını ve insanların hangi durumlarda nasıl davrandığını ortaya koymak üzere çalışmışlardır. Buna göre elde ettikleri sonuçlara göre stres altındaki öğrencilerden bazıları, özellikle de zamanı kullanma ile ilgili kaygıları olduğunda yardım etmekte zorlanmaktadırlar. Diğer bazıları ise her ne durumda olurlarsa olsunlar,

kendilerini ve içinde buldukları durumu paranteze alarak ilgilerini yardım konusuna odaklayabilmektedirler. Bu yelpaze yaralı kişiyle hiçbir şekilde ilgilenmemekten, dolaylı olarak da olsa ilgilenmeye ve nihayet kendisini ve o anda yapmakta olduğu şeyi tamamen bırakıp bütün ilgisini yaralıya nasıl yardım edebileceğine odaklamaya kadar genişlemektedir. Bu sonuncuları etkileyerek harekete geçiren şeylerden biri az önce okumuş oldukları mesel, bir diğeri de bu öğrencilerin ne tür bir dindarlığa sahip oldukları olabilir. Araştırmayı yapanlar kişilik kuramlarından hareket etmişlerdir. Bu durumda her bir kişiliğin yardım davranışını ortaya çıkarmaktaki etkisi ortaya çıkmıştır. Yukarıdaki test, her ne kadar ilahiyat eğitimi almış insanlara uygulanmış olsa da insan davranışını etkileyen şeyin sadece alınan eğitim olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Yoksa vaazlarında insanların birbirlerine yardım etmeleri gerektiğini ve bunu nasıl yapacaklarını onlara öğretmesi beklenen ilahiyat öğrencilerinin her birinin hiçbir kayıt olmaksızın durup o yaralıya yardım etmeleri beklenirdi. Bu durum bu makalenin temel problemlerinden birine dikkat çekiyor: Kendileri böyle bir eğitim alan ve bu bilgilere sahip olan, bu eğitimden sonra insanlara yol gösterme ve rehberlik yapma konusunda görevlendirilecek olan öğrencilerin büyük bir kısmının sergilemiş olduğu davranış düşündürücüdür. Öğüt vermek üzere vaaz kürsüsüne çıkarken üzerinde çalıştıkları metni nasıl algılamış olabilecekleri üzerinde düşünmek gerekir. Ayrıca bilgilere sahip olmak, onları niçin ve nasıl kullanacağımızı bilmediğinizde ne işe yarar?

2. Din Hizmetleri Uygulamaları Dersinde Sosyal Zekâ Becerileri

Bu makalenin sınırları bugüne kadar verdiğim dersler ve gözlemlediğim öğrenciler yoluyla edindiğim izlenimlere dayalı olarak belirlenmiştir. Farkındalık oluşturmak istediği konu, yukarıdaki örnek olay üzerinden ilahiyat eğitiminin alan bilgisi yanı sıra beceri eğitimine de yeteri kadar önem göstermesi gereğine odaklanmıştır.

Genel olarak ilahiyat eğitiminde öğrencilerin öğretimi ya da hizmeti gerçekleştirecek dinin öğretilerine bilişsel düzeydeki hâkimiyetlerinin sınanabileceği (teorik sınavlar yoluyla) teorik dersler ve yanı sıra mesleki uygulamaların gerçekleştirilmesi üzere beceri dersleri yer almaktadır. Ancak uygulama derslerinin de teorik ağırlığı hissedilmektedir. Örneğin Dini Hitabet dersi daha çok teorik öğrenmeleri getirmekte, uygulama anlamında kürsüye çıkarak vaaz eden ve hutbe veren öğrencilerin belki de ilk ve son tecrübeleri bu olmaktadır. İlahiyat eğitiminin son sınıfına kadar hiç tecrübe edilmeyen bu uygulama, öğ-

rencilerin mesleki becerilerini sınarken, aynı zamanda alan bilgilerini de sınımaları anlamına gelmektedir. Böyle bir durumda belki de ilk yüzleşmeyi yaşayan öğrencilerin kendilerince(!) mesleğe bakışları netleşmektedir. Bazıları bu mesleğe göre yaratıldıklarını keşfederken, bazıları da durumlarının umutsuzluğunu keşfetmiş olabilmektedirler. Böylesi kısıtlı bir denemeden böylesi büyük bir keşfe ulaşmaları elbette doğru olmaz. Ancak kendileriyle ilgili bazı ipuçlarını yakaladıkları söylenebilir.

İlahiyat eğitiminin teorik ağırlığı, öğrencilerin mesleki kariyerlerinde, olması gerekenden daha fazla profesyonelleşebileceği tehlikesini de getirebilir. Yukarıdaki test örneğine dönecek olursak, vaazlarını vermek üzere acele eden seminer öğrencilerinin acı içerisinde inleyen adama dikkat etmekte isteksiz ya da aciz görünmelerinin nedeni de herhalde kendi düşüncelerine gömülüp telaş içinde koşmaları, bu yüzden yardım etmek bir yana, ona hiç aldırılmaları olabilir. Bu çok insani bir durum olmakla beraber eğer bir ilahiyatçysanız mesleğinizin insanlığımızla neredeyse örtüştüğü hatta bazen bütün kimliklerinizin önüne geçtiği söylenebilir. Bu durum, ayrıca çalışılması gereken bir konuya işaret etmekle birlikte, bu makalede dikkat çekilmek istenen tartışmaya da dokunmaktadır: İlahiyat eğitimi sosyal zekâ gibi birtakım becerilerin kazanılmasını ve geliştirilmesini gerektiren bir eğitimi de içermeli midir? Öğretime konu olan dinî öğretilerin içerikleri bu eğitimin profesyoneli olacakların kişisel ve mesleki gelişimlerini etkilemekte midir? Örneğin, ilahiyatçılar, yardıma muhtaç kişiye ilgi göstermenin hangi boyutundadırlar: biz yardımseverliğin teolojik bilgisini insanlara öğretiriz; biz yardımseverliğin örneklerini insanlara anlatır, onları teşvik ederiz; biz yardımsever olmanın örneğini sunarız... Bu cümlelere ilaveler yapmak mümkün gözükmemektedir. İçlerinden birini diğerine tercih edemeyiz. Her bir durum kendi içinde anlamlıdır ve bütünü bir parçasını ifade eder. O halde yukarıda anlatılan test uygulamasının sonuçlarını çeşitli yönleriyle analiz etmek gerekir. Bu makale, böyle bir analiz yapmaktan ziyade, bu örnek üzerinden şu hususa dikkat çekmeyi hedeflemiştir: doğal bir şekilde gerçekleşmediği bilinen bir takım becerileri edinmek, ilahiyat alanında tahsil edilen mesleki bilgiyi dolayına sokabilir ve mesleki kimlikler ile bireysel kimlikler paralel yol alabilir. Bu beceriler, muhakkak surette öğretim programında yer alan dersler vasıtasıyla edinilmeyebilir. Zaten burada herhangi bir ders veya kurs önerisinde bulunulmamaktadır. Yapılmak istenen şey, söz konusu becerileri edinmenin gerekliliği üzerine bir farkındalık oluşturmak ve bu becerilerin doğal olmadığını, üzerinde çalışılması gerektiğini ve

alıştırmalar yoluyla kazanılan davranışlara dönüştüğünü ortaya koymak üzere bazı öneriler getirmektedir.

3. Sosyal Zekâ Becerilerini Geliştirme Önerileri

Sosyal zekâ becerileri, kişilerarası zekâ becerilerini kapsadığından, kişilerarası iletişim ve etkileşim becerileri çerçevesinde ele alınabilir. İletişimin bir türü olan kişilerarası iletişimin kaynağını ve hedefini insanlar oluşturur. Kişilerarası iletişime, sosyal iletişim ve sosyal etkileşim de denilmektedir. Aşağıda çeşitli öneriler getirilirken kişilerarası iletişim ilkelerinden yararlandığımızı söylemek gerekir.

Sosyal zekâ becerileri geliştirilebilir mi?

Sosyal zekâ becerilerini geliştirme önerilerine geçmeden önce bu beceriler geliştirilebilir mi sorusuna cevap aramak gerekir. Bazı becerilerin karizmatik özelliklerden dolayı doğal bir biçimde gerçekleştiği görülse de genel olarak bakıldığında sosyal zekâ başlığı altında ele alınan tüm becerilerin geliştirilebilir olduğu düşünülmektedir. Doğal olan, potansiyel olarak bu becerilere eğilimin normal şartlar altında herkeste var olduğudur. “Beynimiz daha en başından iyiliğe ayarlanmıştır. Otomatik olarak dehşet içinde bağırarak bir çocuğun yardımına koşarız; otomatik olarak gülümseyen bir bebeği kucaklamak isteriz.” (Goleman 2007: 78) Bunu gerçekleştiren şeye yani ayna sinir hücrelerine dikkat etmek gerekir. Zira sosyal beceriler, çoğunlukla ayna sinir hücrelerine bağlıdır.

Ayna sinir hücrelerine dikkat etmek ne demektir?

Ayna sinir hücreleri, başka birinde gözlemlediğimiz bir hareketi yansıtarak o hareketi taklit etmemize, ya da aynısını yapma isteğine kapılmamıza yol açarlar. Bir duygunun yüzümüze yansımaları gören başkalarının da hemen kendi içlerinde aynı duyguyu hissetmelerini sağlarlar. “Kardeşine tebessüm etmen sadakadır...” (Tirmizî, “K. Birr ve Sıla”, 36) buyuran Hz. Peygamber’in örneğini bir kez daha düşünmek gerekir. Selamlaşmayı, birbirine tebessüm etmeyi kişilerarası iletişim ilkeleri çerçevesinde düşündüğümüzde bunları öğretmeye aday olan öğrencilerime şu öneride bulunuyorum: lütfen ayna nöronların nasıl çalıştığını öğrenmek istiyorsanız, aynayla barışınız. Her bir iletişimde yüzünüzün aldığı şekli görünüz. Nasıl görünmek istersiniz, Peygamberimizin yukarıdaki sözü sizi nasıl etkiliyor, bu soruları kendinize sorunuz.

Ayna sinir hücreleri, duyguları bulaşıcı hale getirir. Karşıdakinin duygusunu derinlemesine hisseden kişinin uyum sağlamasına ve empatinin gerçekleşmesine imkan verir. Böylece ötekini tam anlamıyla hissetmeyi sağlar. Hissederek anlamak, düşünerek anlamaktan farklıdır. Bunun için kavramlara, akıl yürütmelere ihtiyaç yoktur; insanlığın ortak hislerini anında gözleme ve harekete geçme vardır. Demek ki ayna sinir hücrelerinin işaretlerini almak, okumak ve gereğini yapmak üzere harekete geçmek, sosyal zekâ becerilerini geliştirmenin yollarından biri olabilir.

Şefkate odaklanmak

Odaklanmak başlı başına ele alınması gereken bir konudur. Hangi alanda olursa olsun zor bir durum olduğunu kabul etmek gerekir. Ancak yine de bir eylem ortaya koymanın ilk adımı odaklanmak olduğu için her bireyin üzerinde çalışması gereken bir durumdur.

Neye odaklandığımız, ne biçimde odaklandığımız bizim kim olduğumuza ele verir. Odaklanmayı, duyarlılık geliştirmenin bir anahtarı olarak da düşünebiliriz. Odaklanmanın yolu dikkat göstermekten geçer. Hiçbir dinî veya felsefi öğreti olmasa bile içsel bir şekilde dikkat etmek odaklanmayı ortaya çıkacaktır. Konumuz açısından düşündüğümüzde, hangi konularda duyarlılık geliştirdiğimizde sosyal zekâ becerilerini geliştirmeye daha çok yaklaştığımızı görebiliriz. Ancak duyarlılık geliştirirken ve odaklanırken bir dengeye ihtiyacımız vardır. Örneğin, şefkat göstermek söz konusu olduğunda, kendi içimize gömülmekle başkalarına odaklanmak arasında ince bir ayara ihtiyacımız olduğu ortaya çıkar. Tamamen kendi içimize gömüldüğümüzde empatiyi dolayısıyla şefkati öldürmüş oluruz. Sosyal açıdan körleşiriz. Tamamen başkalarına odaklandığımızda ise kendimize merhametsizce davranabiliriz. Kendimize odaklandığımızda, sorunlarımız ve zihnimizi meşgul eden şeylerin hızla büyüyerek dünyamızı daraltmasına izin vermeyerek başkalarına odaklanabiliriz ki böylece dünyamız genişler. “Kendi sorunlarımız zihnimizin kenarlarına itilerek daha küçük görünür ve bağlantı kurma ya da şefkat gösterme kapasitemizi artırırız.” (Goleman 2007: 71)

Hz. Peygamber “İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez.” (Buhârî, “K. Tevhîd”, 2) buyururken acaba ne anlatmak istiyordu? Okuttuğum derslerde bu konuda vaaz hazırlayan ilahiyat öğrencilerinin öğretiyi çok iyi anladıklarını gördüm. Peki, nasıl bu kadar merhametsiz olabiliyoruz, sorusuna ise verecek cevapları yoktu. Merhamet ince bir duygudur.

Hissetmeyi, dikkat etmeyi, odaklanmayı ve harekete geçmeyi gerektirir. Merhamet gösterilmesi gereken bir durumla karşılaştığımızda önceliğimizin yalnızca bu durum olduğunu fark etmemiz gerekir. Dikkatimizi ve duygularımızı çelen çeşitli durumlarla yaşarız. Princeton ilahiyat öğrencilerini test eden araştırmacılar süre kısıtlamasını bir çeldirici olarak koymuşlardı. Öğrenciler sınava yetişmek üzere acele etmek zorunda hissetmişlerdi. Bu duygu onları yönlendirmişti ve sonuç olarak sınav içindeki sınavı görememişlerdi. Bunun gibi “önceliklerimiz, sosyalleşme ve daha bir sürü sosyal-psikolojik etken, dikkatimizi ya da duygularımızı –dolayısıyla da empatimizi- yönlendirebilir veya kısıtlayabilir. Sadece dikkat göstermek bile duygusal bir bağlantı kurmamızı sağlar. Dikkat gösterilmezse, empati de oluşmaz.” (Goleman 2007: 67) Buradan hareketle dikkat etmenin doğal bir süreç olmadığını, üzerinde çalışılması ve geliştirilmesi gereken bir beceri olduğunu söylemek gerekir.

Dinlemek

Günlük hayattaki iletişim biçimlerinden öyle anlaşılıyor ki, çoğu insan dinlemeyi doğal bir etkinlik olarak algılamakta ve üzerinde düşünmeye gerek duymamaktadır. Oysa bir iletişim çatışması ortaya çıktığında altında yatan en önemli etkenlerden birinin o ana kadar doğal bir biçimde gerçekleştiğine inanılan dinleme etkinliği olduğu görülebilir.

Birbirimizi ne kadar ve nasıl dinliyoruz? Dinlemenin pek çok çeşidinden söz edilebilir. Görünüşte mi dinliyoruz, seçerek mi dinliyoruz, tuzak kurarak mı dinliyoruz, kendimizi savunmak için mi dinliyoruz, etkin mi dinliyoruz, edilgin mi dinliyoruz? Bunların hiçbirisinin cevabını aramasak bile bu soruların varlığı dinleme etkinliğinin sanıldığı gibi doğal bir etkinlik olmadığını gösterir. İlahiyat eğitimi alanların kişisel ve mesleki becerilerini geliştirme gayretleri içerisinde dinlemenin kendine ait dinamiklerini öğrenme ve alıştırmalar yoluyla benimsemeye ihtiyaçları vardır.

Dinleme söz konusu olduğunda teolojik bakış açısının da önemli olduğu düşünülmektedir. Burada sorumuz şudur: bakış açımız öğretiyi mi esas almakta, yoksa bireyi mi öncelemektedir? Bir başka deyişle bakış açımız öğreti merkezli midir, birey merkezli midir? Bu soruya cevap vermek önemlidir, çünkü öğreti merkezli mi birey merkezli mi olduğu bu beceriye verilecek değeri ve önemi belirler. Biz bu önerileri geliştirirken birey merkezliliğin var olduğu bir bakış açısını varsayıyoruz. Bu durumda birey önceleneceği için dinleme etkinliği gerçekleştirilirken dinlenen bireye odaklanmak konusunda

bir bilinç geliştirmek gerektiği düşünülmektedir. Bunu din hizmetleri uygulamaları dersini alan öğrencilerin geribildirimlerinden bir örnekle açıklayabiliriz. Öğrenciler, insanların dini konularda karşılaştıkları güçlükleri cevap arama ihtiyaçlarından kaynaklanan “alo fetva” gibi bazı uygulamaları gözlemlemektedirler. Bu uygulamalarda fark ettikleri şey, cevap verme yetkisinde olanların, dile getirilen sorular karşısında öncelikli olarak bir duruş geliştirmeleri gerekliliğidir. Karşılarında din ile ilgili duyarlılığı olan bir birey ve onun soruları vardır. Bireyin kendisi ve sorusu birbirinden tamamen ayrı iki unsur mudur? Muhtemel cevap bireyi mi, bilgiyi mi öncelemektedir? Bir başka deyişle bireye rağmen bir cevap vermek mümkün müdür? Öğrencilerin bu soruları sormalarının altında yatan sebeplerden biri de dinlemeye dolayısıyla bireye verilen değer hakkındaki algılarıdır.

Dinleme geliştirilmesi gereken bir beceridir. Dinleyebilmek için susmak gerekir. Susmanın çok zor bir eylem olduğunu söyleyebiliriz. Hz. Peygamber bir hadisinde söyleyecek iyi bir şeyi olmayanların susmalarını öğütlerken bunu Allah’a ve ahiret gününe inanmak ile pekiştirmiştir: “...Her kim Allah’a ve ahiret gününe iman ediyorsa ya hayır söylesin ya da sussun!” (Buhârî, “K. Edeb”, 3; Muslim, “K. Îmân”, 75) Öğrencilerle çalışırken onlara özellikle Hz. Meryem örneği üzerinden bu konuyu bir kere daha düşünmelerini öneriyorum. Denemeler yapmak üzerine ödevler veriyorum ve örneklerini sınıfa taşıyoruz. Ne kadar susabildik, nasıl susabildik, hatta en başta susabildik mi? Kendimize ait bu farkındalığı geliştirmenin tek yolu denemelerden geçmektedir.

Dinlemek konusunda yazılmış pek çok eser vardır. Hemen hepsinde dinlemenin ilkeleri, yöntemleri, dinlemede uyulması gereken incelikler gibi konular yer almaktadır. Bu makalenin sınırları bunları ayrıntılı bir şekilde ele almaya izin vermemektedir. Ancak kendi problemi çerçevesinde bunlara bir kez daha işaret etmek gereği duymaktadır. Karşıdakini dinlemeye istekli olmak, dinlemeyi etkileyecek olumsuz faktörleri ortadan kaldırmak -televizyon, telefon vs.-, konuşulan kişiye bakmak (yüzyüze iletişim için söz konusu, telefon veya benzeri iletişimlerde ilginin dağıldığını başka göstergelerle ortaya çıkarmak mümkün), karşıdakinin ihtiyacını anlamaya yönelik sorular sormak gibi hususlara dikkat etmek bunlardan bazılarıdır. Görüldüğü gibi dinlemek planlı bir eylemi gerektirir. İlahiyat öğrencilerinin ve uygulamada yer alanların bunun bilincinde olması beklenir.

SONUÇ

Makale, sosyal zekâ kavramını, ilahiyat eğitimi içerisinde yeniden düşünmek üzere bir farkındalık oluşturma hedefiyle kaleme alınmıştır. Makalede ilahiyat alanının bilgisine sahip olmak ile bu bilgiyi kullanmak arasındaki ilişkide edinilmesi gerektiği düşünülen bir takım becerilerden sosyal zekâ becerilerini fark etmek ve geliştirmek gerektiği öne sürmüştür. İlahiyat uygulama alanındaki boşlukları görmek ve öneriler getirmek adına yapılmış bir çalışmadır.

Kaynaklar

- Bacanlı, Hasan (1997). *Sosyal İlişkilerde Benlik Kendini Ayarlamının Psikolojisi*, İstanbul: MEB Yayınları
- Darley John M., Baston, C. Daniel, (1973). “ ‘From Jerusalem to Jericho’: A study of Situational and Dispositional Variables in Helping Behavior”, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 27, No.1, ss: 100-108.
- Dökmen, Üstün, (2012). *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Gardner, Howard, (1983). *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*, New York: Basic Books.
- Gardner, Howard, (1989) Hatch, Thomas, “Multiple IntelligencesGo to School”, *Educational Research*, s. 17: 8
- Goleman, Daniel, (2007). *Sosyal Zekâ*, çev. Osman Çetin Deniztekin, İstanbul: Vrlık Yayınları.
- Inaba, Keishin, (2012). Kate Loewenthal, “Din ve Özgecilik”, çev. Remziye Ege, *Din Sosyolojisi: Çağdaş Gelişmeler*, ed. Peter B. Clarke, çev. ed. İhsan Çapcıoğlu, Ankara: İmge Kitabevi
- İncil, (2000) The New King James Version, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.
- www.atasozleri.gen.tr/kizilderili-atasozleri/ (18.06.2013).
- www.biltek.tubitak.gov.tr/gelisim/psikoloji/biyopsiko.htm (18.06.2013).
- www.unification.net/ws/theme015.htm (14.06.2013).